ភស្តុតាងបុរាណវត្ថុនៅស្ថានីយស្រែអំពិល

ដោយ៖ **ឯកឧត្តមបណ្ឌិត ផុន កសិកា**
ប្រធានវិទ្យាស្ថានមនុស្សសាស្ត្រនិងវិទ្យាសាស្ត្រសង្គម, រាជបណ្ឌិត្យសភាកម្ពុជា
និង លោក៖ ផុន ជាកុសល[1]
សមាជិកក្រុមប្រឹក្សាស្រុកត្រពាំងប្រាសាទ ខេត្តឧត្តរមានជ័យ

សេចក្ដីផ្ដើម

ស្រែអំពិល គឺជាឈ្មោះភូមិមួយស្ថិតនៅក្នុងឃុំឈើទាល ស្រុកគៀនស្វាយ ខេត្តកណ្ដាល ហើយក៏ជាភូមិមួយបន្សល់ទុកគ្រឹះប្រាសាទយ៉ាងច្រើន ដែលនៅរាយពាសពេញបរិវេណនៃតំបន់ទាំងមូល ព្រមទាំងបំណែកកុលាលភាជន៍ ជាច្រើននៅរាយប៉ាយតាមទីទួលដែលអាចជាទិន្នន័យសម្រាប់សិក្សាស្រាវជ្រាវពីបុរាណវត្ថុវិទ្យា និងប្រវត្តិសាស្ត្រ នៅតំបន់នោះ។

ក្នុងកំឡុងពេលដែលប្រទេសកម្ពុជាស្ថិតក្រោមអាណានិគមបារាំង គឺជាពេលចាប់ផ្ដើមក្នុងការស្រាវ ជ្រាវតំបូងទាក់ទងទៅនឹងវិស័យបុរាណវត្ថុវិទ្យា។ អ្នកស្រាវជ្រាវជនជាតិបារាំងជាច្រើនបានសិក្សាកត់ត្រា និងឱ្យចំណាត់ថ្នាក់ដល់វត្ថុសិល្បៈ ស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យា សិលាចារឹក ពិសេសប្រាង្គប្រាសាទ ចូលក្នុងបញ្ជីសារពើភ័ណ្ឌ ដូចជាលោក Lunet de Lajonquière, លោក E. Aymonier, លោក George Cœdès, លោក Henri Parmentier, លោក Jacque du Marçai, លោក Henri Marchal, លោក Phillipe Sterme...ជាដើម។

ដោយឡែកតំបន់ស្រែអំពិល ពុំទាន់ត្រូវបានទទួលការចាប់អារម្មណ៍ និងធ្វើការសិក្សាស្រាវជ្រាវណាមួយ ឱ្យមានលក្ខណៈល្អិតល្អន់ និងស៊ីជម្រៅគួរឱ្យកត់សម្គាល់នៅឡើយ។ ការសិក្សាខ្លះៗដែលធ្វើឡើងរួមមានការសិក្សា និងបកប្រែសិលាចារឹកមួយយកមកពីស្រែអំពិល ដោយអ្នកស្រាវជ្រាវជនជាតិបារាំង លោក George Cœdès។ លោក Lunet de Lajonquière និង លោក E. Aymonier បានធ្វើការសិក្សាវែកញែកពីសិលាចារឹកស្រែអំពិលដែលចុះក្នុងលេខបញ្ជីគឺ K.៧៧។ លោក Robert Dalet បានចូលរួមសិក្សាអំពីគ្រែទេសនៅ វត្តស្រែអំពិល។ ក្រោយមក មានបុរាណវត្ថុវិទូខ្មែរមួយចំនួនដូចជា សាស្ត្រាចារ្យ សឺន ស៊ូប៊ែរ្ត៍ បាន

[1] លោក ផុន ជាកុសល គឺជាអតីតនិស្សិតបុរាណវិទ្យា ជំនាន់ទី១០ នៃសាកលវិទ្យាល័យភូមិន្ទវិចិត្រសិល្បៈ។

សិក្សាបន្ត ដោយរៀបរាប់អំពីរចនាបថនៃវត្ថុសិល្បៈដែលប្រមូលបានពីតំបន់ស្រែអំពិល។ លោកសាស្ត្រាចារ្យ អាំង ជូលាន បានសិក្សាស្រាវជ្រាវអំពីរឿងព្រះគោព្រះកែវ ដែលទាក់ទងនឹងតំបន់ស្រែអំពិល។ ចំណែកលោក ព្រាប ចាន់ម៉ារ៉ា ក៏បានរួមចំណែកសិក្សា បង្ហាញពីតំបន់ប្រវត្តិសាស្ត្រមួយត្រូវបានទុកចោលគ្មានការសិក្សាស្រាវជ្រាវ។ ថ្វីត្បិតការ សិក្សាស្រាវជ្រាវលើរមណីយដ្ឋានស្រែអំពិលកន្លងមក មានទ្រង់ទ្រាយតូច តែអាចជាប្រភពទិន្នន័យមួយសម្រាប់ ជាជំនួយដល់ការសិក្សាស្រាវជ្រាវពីអាយុកាលស្ថានីយនេះ។ ឆ្នាំ២០០៣ លោក ផុន ដាកុសល បានលើកយកប្រធានបទ "បុរាណដ្ឋានស្រែអំពិល" មកធ្វើការសិក្សាដើម្បី បញ្ចប់ថ្នាក់បរិញ្ញាបត្រ័បុរាណវិទ្យារបស់លោក។ មួយឆ្នាំបន្ទាប់ទៀត ដោយមានជំនួយឧបត្ថម្ភរបស់ក្រុមហ៊ុនរថយន្តហ្វត (Ford Motor Company) លោក ផុន ដាកុសល បានធ្វើការសិក្សាចុះផ្ទាល់ដល់ទីកន្លែងដើម្បីគូរផែនទីស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យា។ នៅឆ្នាំ២០០៦ និង២០០៧ ការងារនេះត្រូវបានធ្វើការសិក្សាបន្តទៀត ដោយអ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវបុរាណវត្ថុវិទ្យាមួយក្រុមដឹកនាំដោយលោក ផុន កសិកា ដោយបានទទួលការឧបត្ថម្ភពីមជ្ឈមណ្ឌលខេមរសិក្សា (Center for Khmer Studies) រយៈពេលពីរឆ្នាំ ដើម្បីសាងសង់សារមន្ទីរ និងកំណាយស្រាវជ្រាវនៅស្ថានីយស្រែអំពិល។

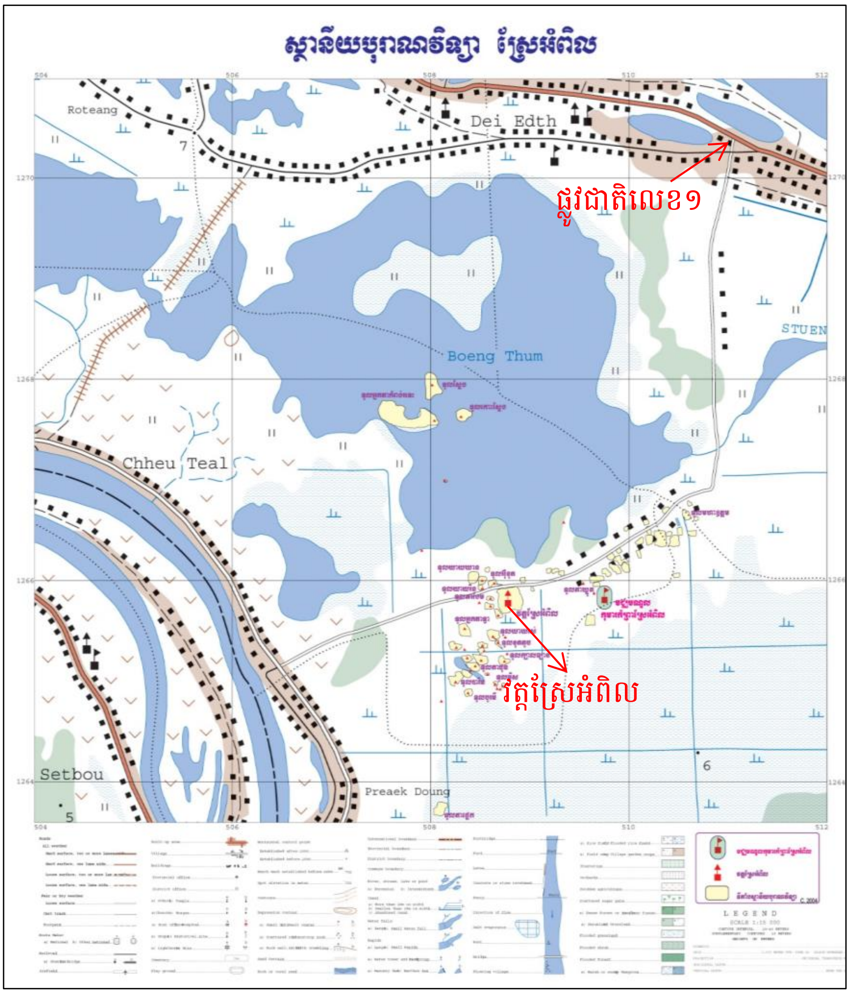

ក្នុងអត្ថបទនេះ គឺចង់បង្ហាញពីប្រវត្តិសាស្ត្រនៅស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យាស្រែអំពិល ដោយផ្អែកលើទិន្នន័យ ដែលប្រមូលបានពីស្ថានីយ តាមរយៈការប្រមូលវត្ថុសិល្បៈនៅស្រទាប់លើនៃស្ថានីយ ដែលភាសាអង់គ្លេសថា (Surface Collection) រួមទាំងបុរាណអចលនវត្ថុ (Feature) មាននៅស្ថានីយនេះ។ តាមរយៈការសិក្សាបែប នេះ វិធីសាស្ត្រដែលយើងយកមកប្រើប្រាស់ដើម្បីកំណត់អាយុកាលនិងប្រវត្តិសាស្ត្ររបស់ស្ថានីយគឺវិធីសាស្ត្រប្រៀបធៀប (Relative Dating)។

បុរាណអចលវត្ថុនៅស្ថានីយស្រែអំពិលមានទួលគ្រឹះប្រាសាទ ដែលជាអតីតប្រាសាទបុរាណសង់ឧទ្ទិសដល់ព្រះផ្សេងៗក្នុងហិណ្ឌូសាសនា បច្ចុប្បន្នត្រូវបានដួលរលំនៅក្នុងសម័យកាលណាមួយដែលយើងមិនបានដឹង។ សម័យក្រោយមកទីនោះក៏ក្លាយជាដីទួលខ្ពស់ ជួនកាលមានគូទឹកព័ទ្ធជុំវិញ តែជួនកាលគ្មានគូទឹក។ នៅលើទួលគ្រឹះប្រាសាទរមែងមានសំណល់ឥដ្ឋប្រាសាទ និងថ្មភក់នៅរាយប៉ាយ។ ចំណែកឯវត្ថុសិល្បៈនៅលើស្ថានីយដែលយើង ប្រមូលបាន ដើម្បីសិក្សាស្រាវជ្រាវរួមមាន សិលាចារឹក ពូថៅថ្ម និងកុលាលភាជន៍។

១. បុរាណវត្ថុអចលត

បុរាណវត្ថុអចលត[2] ដែលយើងលើកយកមកបង្ហាញនៅទីនេះ គឺជាទួលបុរាណដែលអាចជាទីទួលសក្ការបូជា ឬទួលគ្រឹះប្រាសាទ និងទួលមនុស្សរស់នៅ។ តាមការសិក្សារបស់លោក ផុន ជាកុសល ដែលធ្វើការសិក្សាគូរផែនទីស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យាក្នុងតំបន់នេះ ឃើញថាទួលនៅតំបន់នេះភាគច្រើនស្ថិតក្នុងភូមិ តាមបណ្ដោយផ្លូវលំក្នុងភូមិ ខ្លះនៅក្នុងព្រៃ ខ្លះនៅកណ្ដាលបឹង ឯខ្លះទៀតត្រូវបានឈូសឆាយពង្រាបឱ្យស្មើនឹងដីដើម្បីធ្វើថ្នល់ និងយកដីសង់លំនៅដ្ឋាន។ ទួលគ្រឹះប្រាសាទទាំងអស់មានចំនួនលើសពីចិតសិប(៧០)ទួល។ បើយើងមើលទីតាំងភូមិសាស្ត្របច្ចុប្បន្ន យើងឃើញថា ទីតាំងទួលទាំងនេះ ស្ថិតនៅលើភូមិសាស្ត្រមួយរាងខ្ពស់ ហើយពទ្ធ័ជុំវិញទៅដោយវាលស្រែ និងបឹងយ៉ាងធំល្វឹងល្វើយ។ ទួលទាំងអស់នោះ មានរាងជាទួលប្រាសាទមានតួទោល ឬទួលមានគ្រឹះប្រាសាទមានតួច្រើន។ ទួលមានគ្រឹះប្រាសាទទោលមានលក្ខណៈ ប្រហាក់ប្រហែលគ្នានឹងក្រុមប្រាសាទសម្បូរណ៍ព្រៃគុក ប៉ុន្តែហេតុអ្វីក៏នៅប្រាសាទសម្បូរព្រៃគុកនៅមានរូបរាងនៅឡើយ? ចុះហេតុអ្វីនៅទីនេះទួលនៃគ្រឹះប្រាសាទ យ៉ាងច្រើនពុំមាន

[2] ប្រភេទបុរាណវត្ថុដែលមិនអាចផ្លាស់ប្ដូរទីតាំងបាន មានដូចជាប្រាសាទ ឡកុលាលភាជន៍ គូទឹក ភូមិមូល ទួលប្រាសាទ ទួលគ្រឹះប្រាសាទ ជាដើម។

សំណង់ណាមួយមានរូបរាងជាប្រាសាទ។ ទួលមួយចំនួនមានឥដ្ឋបុរាណជាច្រើន ឯមួយចំនួនទៀតមិនឃើញមានសំណល់ឥដ្ឋ ឬស្នាមគ្រឹះប្រាសាទឡើយ។

យើងបានចែកទួលនៅតំបន់ស្រែអំពិលជាពីរប្រភេទ៖

១.១. ទួលគ្រឹះប្រាសាទ

ជាទូទៅទួលប្រភេទនេះសម្បូរឥដ្ឋបំផុត យើងឃើញមានពាសពេញទួល ហើយ ប្រសិនបើមានការក្ខួររាស់ដើម្បីធ្វើចម្ការទៀតនោះ គឺឥដ្ឋដែលគេរើសគរទុកមានចំនួនច្រើនលើសលប់។ ទួលទាំងនេះ ក៏មានបំណែកកុលាលភាជន៍ផងដែរ។ ក្រៅពីឥដ្ឋ និងភាជន៍ យើងឃើញមានបំណែកស៊ុមទ្វារប្រាសាទ ប៉ុន្តែសរសរពេជ្រ និងផ្តែរដែលជាគ្រឿងលម្អសំណង់ប្រាសាទពុំបន្សល់ទុកនៅលើស្ថានីយឡើយ។

រូបលេខ១៖ ទួលគ្រឹះប្រាសាទ

១.២. ទួលមនុស្សរស់នៅ

ទួលមួយប្រភេទនេះ គ្មានស្នាមគ្រឹះប្រាសាទទេ តែមានបំណែកភាជន៍ និងរបស់របរប្រើប្រាស់ផ្សេងៗ ហើយមានទំហំធំជាងទួលដែលមានឥដ្ឋ។ ដូច្នេះទួលនេះទំនងមិនមែនជាទីតាំងប្រាសាទទេ ប្រហែលជាទីតាំងលំនៅស្ថានរបស់មនុស្សទៅវិញ។

រូបលេខ២៖ ទួលយាយរិនជាប្រភេទទួលមនុស្សរស់នៅ

២. វត្ថុសិល្បៈ

២.១. ពូថៅថ្ម

ស្រែអំពិលជាស្ថានីយដែលមានសំណល់ឧបករណ៍ថ្មដល់ទៅ៦ (អ្នកស្រុកនិយមហៅថាគ្រាប់រន្ទះ) ដែលយើងចែកជាពីរគឺពូថៅ និងដឹង សព្វថ្ងៃស្ថិតនៅក្នុងមជ្ឈមណ្ឌលកុមារកំព្រាសន្តិភាព។ ឧបករណ៍ទាំងពីរជាប្រភេទដឹង ដែលឧបករណ៍រាងវែងធ្វើអំពីថ្មម៉ាប មានប្រវែង២៥ ទៅ៣០ សង់ទីម៉ែត្រ (មានស្នាមបែកបាក់)។ ថ្មប្រភេទនេះ យើងមិនដែលប្រទះសោះក្នុងការយកមកប្រើជាឧបករណ៍ថ្ម ដោយហេតុថាកម្រ

នឹងមានថ្មប្រភេទនេះណាស់នៅប្រទេសកម្ពុជា។ ហើយម្យ៉ាងទៀតជាប្រភេទថ្មផាយបាក់បែក។ វាប្រហែលជាមិនមែនធ្វើឡើងដើម្បីប្រើប្រាស់នោះទេ ប្រហែលជាការធ្វើនៅសម័យក្រោយ ដើម្បីតំណាងឱ្យវត្ថុសក្តិសិទ្ធអ្វីមួយ ដោយសារគេជឿថាជាគ្រាប់រន្ទះ។ យើងពុំមានឃើញស្នាកស្នាមនៃការប្រើប្រាស់ទេ។

ឧបករណ៍មួយទៀត ទំនងជាប្រភេទដឹងខ្វីធ្វើអំពីថ្ម ដែលមានស្នាកស្នាមនៃការប្រើប្រាស់មានលក្ខណៈដូចទៅនឹងឧបករណ៍ថ្មនៅស្ថានីយក្រែកមេមត់ ខេត្តកំពង់ចាម។

ចំណែកឯឧបករណ៍ពីរទៀតដែលនៅនឹងផ្ទះ យាយ រិន អ្នកស្រុកនៅទីនេះរើសពីទួលយាយខាន់។ ឧបករណ៍ ថ្មទាំងពីរនេះជាប្រភេទពូថៅធ្វើពីថ្មបាសាល់ដែលមានស្នាកស្នាមនៃការប្រើប្រាស់ ហើយក៏ជាប្រភេទឧបករណ៍ ដែល ដូចទៅនឹងឧបករណ៍ថ្មនៅស្ថានីយក្រែកមេមត់ដែរ។

ចំពោះការរកឃើញពូថៅថ្មទាំងអស់គឺសុទ្ធតែរើសបាននៅទីទួល ឬដោយការជីកកកាយ។ យើងមិនអាចដឹងថាជាសំណល់ដែលមនុស្សបុរេប្រវត្តិប្រើប្រាស់នៅក្នុងតំបន់នេះ ឬដោយសារការនាំយកមកដោយរបស់មនុស្ស សម័យក្រោយនោះទេ។ ប៉ុន្តែដោយសារមានសំណល់នៃឧបករណ៍ប្រើប្រាស់ប្រភេទពូថៅថ្មនេះរហូតដល់ទៅ៦ដែលរកឃើញ យើងគិតថាអាចជារបស់ដែលមាននៅក្នុងតំបន់នេះច្រើនដាច់។ ដូច្នេះស្ថានីយស្រែអំពិលដែលមានវត្ថុថ្មសម័យបុរេប្រវត្តិ ក៏អាចជាស្ថានីយបុរេប្រវត្តិសាស្ត្រមួយដែរ។

រូបទី៣៖ ពូថៅ

រូបទី៤៖ ពូថៅថ្ម

២. ២. សិលាចារឹក

សិលាចារឹកជាប្រភពព័ត៌មានមួយដ៏សំខាន់សម្រាប់ការសិក្សាប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរបុរាណ។ តាមការស្រាវជ្រាវរបស់លោក Claudes Jacque បានឱ្យដឹងថា សិលាចារឹកខ្មែរមានចំនួនសរុបទាំងអស់១១៥០ផ្ទាំងសរសេរជាពីរភាសាគឺភាសាសំស្ក្រឹត និងភាសាខ្មែរ (Claude Jacques ១៩៩៧៖ ទំព័រ ១)។

ចំពោះស្ថានីយស្រែអំពិល ពុំមានបន្សល់អ្វីខាន់ឱ្យដឹងពីប្រវត្តិសាស្ត្រ និងអាយុកាលស្ថានីយនោះទេ លើកលែងតែសិលាចារឹកដែលរកឃើញដោយក្រុមសាលាបារាំងចុងបូព៌ា (EFEO) និងសិលាចារឹករកឃើញដោយកុមារកំព្រានៅមជ្ឈមណ្ឌលកុមារសន្តិភាពស្រែអំពិល។ សិលាចារឹកទាំងពីរ គឺជាទិន្នន័យយ៉ាងសំខាន់សម្រាប់សិក្សាវិភាគពីតួអក្សរ ស្ថាននាម ឋានន្តរនាម ព្រះ

នាមរបស់ព្រះជា ក៏ដូចជាកាលបរិច្ឆេទនៃសិលាចារឹកដែរ។

ក. សិលាចារឹក K.៧៧

កាលពីឆ្នាំ១៩៣៥ ក្រុមស្រាវជ្រាវសាលាបារាំងចុងបូព៌ា (EFEO) *បានចុះធ្វើការស្រាវជ្រាវពីវិស័យបុរាណវត្ថុវិទ្យាតាមដងទន្លេមេគង្គឆ្លងកាត់តំបន់ស្រែអំពិល ក៏ប្រទះឃើញវត្ថុបុរាណខ្លះ* (*បច្ចុប្បន្នរក្សាទុកក្នុងវត្តស្រែអំពិល*) *និងសិលាចារឹកមួយផ្ទាំងត្រូវបានដឹកយកមកទុកនៅវត្តបុទុមវត្តី។*

តាមលោក E. Aymonier *ដែលបានសិក្សាពីសិលាចារឹកនៅក្នុងវត្តបុទុមវត្តីក្រុងភ្នំពេញ បង្ហាញថា ក្នុងសិលាចារឹកដែលមានក្នុងវត្ត មានសិលាចារឹកមួយយកមកពីស្ថានីយស្រែអំពិល* (Cœdès 1953 : 46) *ចុះបញ្ជីសារពើភណ្ឌ* K.៧៧ *រៀបរាប់ពីការធ្វើស្រែចម្ការ ទាសាទាសី និងការប្រទានដង្វាយរបស់អទិទេព។*

អត្ថន័យសិលាចារឹកគឺ (Lim Siv Choan 1970: 18)៖ *ព្រះមហាក្សត្រ និងប្រជារាស្ត្រមានសេចក្តីរីករាយនឹងការកសាងពិភពឱ្យដល់ព្រះហរិ* (*ព្រះនារាយណ៍*) *ដើម្បីឱ្យការពារទ្វីបបសុបទិ* (*Paçupati)*។ *ដំបូងឡើយមានព្រាហ្មណ៍ឈ្មោះ ធូលិ* (*Dhuli*) *ដែលជាព្រាហ្មណ៍ចាស់ជាងគេមានតួនាទីចាត់ចែង និងផ្គត់ផ្គង់ឱ្យដល់ព្រាហ្មណ៍ដទៃ ព្រមទាំងការងារប្រតិបត្តិសាសនា ចាត់ចែងតាមការប្រកាសរបស់បសុបទិ* (*Paçupati)* *ដើម្បីគោរពបូជាដល់ព្រះគោ ហើយបន្ទាប់មកព្រាហ្មណ៍ទាំងអស់ត្រូវសាងលិង្គសម្ភុ* (*çambhu)* *ដើម្បីធ្វើពិធីសាសនា ដែលគេបានផ្តល់ឱ្យសិទ្ធេស្វរៈ* (*Siddheçvara)* *នូវទ្រព្យសម្បត្តិគ្រប់បែបយ៉ាងផ្ទាល់ខ្លួន ដែលចាប់ពីអ្នកស្រែ និង ទាសកររហូតដល់មន្ត្រី។ ចំពោះសិលាចារឹកនេះនៅមានភាពស្មុគស្មាញនៅឡើយ តម្រូវឱ្យមានការសិក្សាស្រាវជ្រាវជាច្រើនលើកច្រើនសារ ព្រោះថាពេលដែលគេឃើញសិលាចារឹកនៅក្នុងវត្តបុទុមវត្តី គឺទាំងអស់មានបីផ្ទាំង ដែលមានចុះបញ្ជីរៀងៗខ្លួន ហើយក៏ដឹងប្រភពច្បាស់លាស់ដែរ គឺមួយមកពីភ្នំបាសិត មួយមកពីស្រែអំពិល និងមួយទៀតមកពីលង្វែក* (E. Lunet de Lajonquière 1902: 82)។ *ក្នុងចំណោមសិលាចារឹកទាំងបីនេះ សិលាចារឹកលង្វែកមានតឹកតាងបញ្ជាក់ពីប្រភពច្បាស់លាស់ជាងគេ ប៉ុន្តែសិលាចារឹកបាសិតនិងស្រែអំពិលនៅមានការភាន់ច្រលំគ្នានៅឡើយ ព្រោះថាក្នុងចំណោមសិលាចារឹកទាំងពីរនេះ មានមួយត្រូវបានបាត់បង់ ហើយសិលាចារឹកដែលនៅនេះ គឺសិលាចារឹកស្រែអំពិល* (G. Cœdès 1953: 46)។ *ប៉ុន្តែ លោក ហង់រី ប៉ាម៉ង់ជេ* (Henri Parmentier) *បានអះអាងថាជាសិលាចារឹកដែលយកមកពីភ្នំបាសិតទៅវិញ ព្រោះនៅក្នុងអត្ថបទសិលាចារឹកបង្ហាញពីឈ្មោះ*

សិទ្ធេស្វរ (Siddheçvara) ជាប្រភពច្បាស់បង្ហាញពីភ្នំបាសិត។ បើតាមលោក លុយណេ ដឺ ឡាហ្សង់គៀ (Lunet de La jonquière) បានបញ្ជាក់អំពីលក្ខណៈ និងទម្រង់នៃសិលាចារឹកទាំងនោះថាអត្ថបទសិលាចារឹកមកពីស្រែអំពិលមាន១៦បន្ទាត់ ឯសិលាចារឹកមកពីភ្នំបាសិតមាន២៩បន្ទាត់ មានវត្ថុធាតុ និងទំហំនៃថ្មមានលក្ខណៈ ដូចគ្នា (E. Lunet de Lajonquière 1902: 82)។

១. សិលាចារឹកដែលមានពាក្យ កុ និង វា

សិលាចារឹកមួយផ្ទាំងនេះ លោក ផុន ជាកុសល បានប្រទះឃើញនៅទួលរំលេច។ សិលាចារឹកនេះត្រូវបានវាយកម្ទេច នៅពេលដែលមានការជីកកកាយ ដោយនៅសល់តែបំណែកថ្មតូចមួយ មានតួរអក្សរតែពីរប៉ុណ្ណោះ គឺ "កុ" និង "វា"។ "កុ" មានន័យថាជា «នារី ស្ត្រី ប្រពន្ធ» ជាពាក្យសម្រាប់ហៅនារី ដែលជាអ្នកបម្រើនៅប្រាសាទ ឬវិហារនានា។ ចំណែកឯពាក្យ "វា" មានន័យថា «ប្រុស បុរស» ពាក្យប្រើសម្រាប់ ហៅអ្នកបំរើភេទប្រុស នាសម័យមុនអង្គរ (ឡុង សៀម ២០០០៖ ៥១៦)។

រូបទី៥៖ បំណែកសិលាចារឹកមានពាក្យ កុ និង វា

ក. សិលាចារឹកដែលរកឃើញដោយកុមារសន្តិភាពស្រែអំពិល

សិលាចារឹកមួយផ្ទាំងទៀត សរសេរជាភាសាសំស្ក្រឹតរកឃើញដោយកុមារសន្តិភាពស្រែអំពិល នៅត្រង់ម្តុំទួលក្រសាំង។ សិលាចារឹកនេះធ្វើអំពីថ្មស៊ីស ឬថ្មថ្ងើមអណ្តើក។ សិលាចារឹកនេះគឺជាសិលាចារឹករកឃើញថ្មី មិនទាន់បានចុះក្នុងបញ្ជីសារពើភណ្ឌនៅឡើយទេ។ តាមលក្ខណៈអក្សរដែលកំណត់ឱ្យដឹងពីកាលបរិច្ឆេទគឺជាទម្រង់អក្សរនៅ ក្នុងសតវត្សទី៧ ឬទី៨ (Son Soubert, 2000, p.237) ព្រមទាំងមានព្រះនាមរបស់ព្រះរាជា ព្រះបាទភវវរ្ម័នទី២ និងជ័យវរ្ម័នទី១។

សិលាចារឹកនេះប្រហែល ជាចារនៅក្នុងរាជ្យស្តេចជ័យវរ្ម័នទី១ ដើម្បីរំលឹកដល់ព្រះបាទភវវរ្ម័នទី២។ ម៉្យាងទៀតនៅក្នុងអត្ថបទនេះ ក៏បានបង្ហាញពីការឧទ្ទិសបូជារបស់ព្រះមហាក្សត្រ ចំពោះព្រហ្ម

ញ្ញសាសនា[3] និងបញ្ជាក់ឱ្យដឹងថាទីនេះជាជម្រកនៃគ្រាប់ធញ្ញជាតិ (ជាន្យ)។

ក្រៅពីសិលាចារឹករកឃើញនៅតំបន់ស្រែអំពិល ដែលមានព្រះនាមមហាក្សត្រទាំងពីរអង្គរនេះ គឺនៅមានសិលាចារឹកនៅលើស៊ុមទ្វារបញ្ឈរប្រាសាទ N20 នៃក្រុមប្រាសាទខាងជើង (សម្បូរណ៍ព្រៃគុក) ចុះក្នុងបញ្ជី សារពើភណ្ឌ K.៤៣៩ ដោយលោក Henri Parmentier ឆ្នាំ១៩១១ (G. Cœdès 1952 : 30) សរសេរជាភាសាសំស្ក្រឹត និងកំណាព្យក្នុងរជ្យព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី១ រៀបរាប់ពីខ្សែស្រឡាយរបស់ព្រះបាទកវរ្ម័នទី២ និងការប្រារព្វពិធី នៅក្នុងប្រាសាទនេះ ដោយតម្កល់ព្រះសីវលិង្គមានឈ្មោះថា ប្រភាសោមេស្វរ (Prabhasomeçvara)។ តាមរយៈសិលាចារឹកនេះឃើញថា មានលក្ខណៈដូចគ្នានឹងសិលាចារឹកស្ថានីយស្រែអំពិល គឺសិលាចារឹកនៅវត្តបុទុមវត្តី និង សិលាចារឹកដែលប្រទះឃើញនៅនឹងស្ថានីយដែលនិយាយពីការបញ្ជារបស់ព្រះមហាក្សត្រទៅព្រាហ្មណ៍ឈ្មោះ ធូលី ឱ្យរៀបចំពិធីតែងតាំងព្រះនាមព្រះសីវលិង្គថាសិទ្ធីស្វរ (Siddheçvara) និងពីការធ្វើដង្វាយ។ សិលាចារឹកដែលរកឃើញនៅនឹងកន្លែងក្នុងពេលថ្មីៗនេះមានបង្ហាញពីព្រះនាមក្សត្រទាំងពីរ គឺព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី១ ចារសិលាចារឹកដើម្បីរំលឹកដល់ព្រះបាទកវវរ្ម័នទី២ ដែលជាបិតា។

សរុបសេចក្តីមក ទិន្នន័យដែលបានមកពីស្ថានីយនេះតាមរយៈសិលាចារឹក គឺជាតឹកតាងមួយអាចបញ្ជាក់បានថាជាស្ថានីយមានកាលបរិច្ឆេទក្នុងសម័យមុនអង្គររវាងសតវត្សទី៧-៨ ក្នុងរជ្យព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី១។

រូបទី៦៖ បំណែកសិលាចារឹករកឃើញ
ដោយកុមារសន្តិភាពស្រែអំពិល

២. ៣. កុលាលភាជន៍

គឺជាប្រភេទវត្ថុដែលគេប្រើសម្រាប់ផ្ទុកគ្រឿងម្ហូបអាហារ ទឹក និងស្រា ដែលប្រើសម្រាប់ជីវភាពប្រចាំថ្ងៃ ឬនៅក្នុងពិធីសាសនា។ ក្រៅពីនេះក៏មានប្រភេទកុលាលភាជន៍ដែលគេប្រើប្រាស់សម្រាប់សំណង់ស្ថាបត្យកម្ម ដែរ ដូចជា រងស្បូវ ព្រំ

[3] តាមការបកប្រែរបស់លោកសាស្ត្រាចារ្យបណ្ឌិត ឡុង សៀម: នៅក្នុងបន្ទាត់ទីប្រាំ គឺពាក្យ សម្មាន មានន័យថាដង្ហើមចេញ (ជាចលនាដង្ហើមមួយកន្ទុំចំណោមដង្ហើមទាំងប្រាំពីរក្នុងព្រហ្មញ្ញសាសនា)។

ដំបូល គ្រឿង ។ល។ បច្ចេកទេសផលិតកុលាលភាជន៍អំពីដីដុតត្រូវបានគេស្គាល់នៅជុំវិញពិភពលោក ចាប់តាំងពីមនុស្សមានការចាប់ផ្តើមជីវិតរស់នៅដ៏ជាក់លាក់។

លោក B. Groslier យល់ថាការដុតភាជន៍នៅសម័យសម្បូរណ៍ព្រៃគុកប្រហែលជាគេមិនប្រើឡទេ (អាំង ជូលាន ២០០០៖ ១៥៥-១៩៨)។ ក្នុងន័យនេះចង់បញ្ជាក់ថា ស្រែអំពិលប្រហែលជាកន្លែងធ្វើ និងដុតកុលាលភាជន៍ ប៉ុន្តែតែយើងគ្មានស្លាកស្នាមណាមួយបញ្ជាក់ថាមានឡ ប៉ុន្តែយើងបានជួបប្រទះនូវឧបករណ៍ សម្រាប់ធ្វើកុលាលភាជន៍។

ម៉្យាងទៀត ឃុំឈើទាលស្ថិតជាប់នឹងឃុំមួយគឺ ឃុំដីឥដ្ឋ បើយើងគិតពីពាក្យដីឥដ្ឋគឺមាននៅតំបន់ផ្សេងៗ ប៉ុន្តែនៅទីនេះប្រហែលជាដីឥដ្ឋមានលក្ខណៈពិសេសអ្វីមួយ។ ដូចយើងដឹងស្រាប់ហើយថា ប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរហៅតំបន់ ណាមួយដោយយោងទៅតាមការនិយមហៅតៗគ្នា តាមរយៈគ្រាមភាសា ឬយោលទៅលើអ្វីដែលមានហើយឃើញ ជាក់ស្តែង។ បំណែកកុលាលភាជ៍ទាំងនោះមាន ថូផើង ពែង ខ្ទះ ក្អម ឆ្នាំង ខ្លះតូច ខ្លះធំ ខ្លះក្រាស់ ខ្លះស្តើង ខ្លះមានក្បាច់ លម្អ និងខ្លះទៀតមានស្រទាប់រលោងពណ៌បៃតង និងពណ៌ត្នោត។ កន្លងមកគេបានជួបប្រទះតំបន់ដែលមានកុលាលភាជន៍បុរាណ ដូចជា ក្រែកមេមត់ (កំពង់ចាម) បាភ្នំ (ព្រៃវែង) តានី (សៀមរាប) អង្គរបុរី (តាកែវ) ជើងឯក (រាជធានីភ្នំពេញ) ដែលកន្លែងខ្លះមានឡសម្រាប់ដុតដូចជានៅតំបន់តានី និងជើងឯកជាដើម។

រូបទី៥៖ ឆ្នាំង

យើងសូមប្រៀបធៀបប្រភេទកុលាលភាជន៍ខ្លះ ដែលធ្លាប់ឃើញប្រហាក់ប្រហែលនៅនឹងភាជន៍នៅតំបន់អង្គរ ដែលមាន រូបរាងជាខ្ទះ គម្រប ជន្ទាប់ និងប្រភេទផ្សេងៗទៀតជាច្រើន ដែលមានស្រទាប់រលោង។

ចំណែកឯកុលាលភាជន៍មួយប្រភេទទៀត ដែលយើងជួបប្រទះនៅនឹងស្ថានីយហើយមានលក្ខណៈប្រហាក់ប្រហែលទៅនឹងភាជន៍នៅអង្គរបុរី។ ឯមួយប្រភេទទៀតយើងប្រហែលគេប្រើប្រាស់ក្នុងពិធីនៃសាសនាហើយក៏ប្រហែលជាត្រូវបានកប់ជាមួយសព (នៅពេលដែលគេកាយយកដីដើម្បីទប់ទំនប់)។ គេក៏ប្រទះឃើញប្រភេទនេះជាមួយឆ្អឹង ភាជន៍តូចៗ សម្រាប់សំណៃន មានកូនក្អម និងពែង ទាំងអស់នេះសុទ្ធតែធ្វើពីដីដុត

ដែលស្ថិតនៅក្នុងជម្រៅ ប្រហែល៣ម៉ែត្រ។ ចំណែកឯភាជន៍មួយប្រភេទទៀត ដែលជួបប្រទះនៅស្រែអំពិលដែរ មានរូបរាង និងសមាសភាពប្រហាក់ប្រហែលនឹងកុលាលភាជន៍ដែលលោក John N. Miksic បានបង្ហាញនៅក្នុងអត្ថបទរបស់លោក (Miksic 1984: 63) គឺជាប្រភេទកុលាលភាជន៍ដែលធ្វើពីដីឥដ្ឋលាយជាមួយក្វាតមានទំហំគ្រាប់ចាប់ពី១ទៅ២មីលីម៉ែត្រមានសភាពគ្រើម មិនសូវរលោង ដុតនៅសីតុណ្ហភាពទាប។

២.៤. ឥដ្ឋប្រាសាទ

ឥដ្ឋជាវត្ថុសំណង់ប្រាសាទយ៉ាងសំខាន់បំផុត សម្រាប់ជាគ្រឿងរចនាសម្ព័ន្ធប្រាសាទ។ គេប្រើធ្វើជាខឿន សសរ ជញ្ជាំង ដំបូល និងក្បាច់លម្អផ្សេងៗ។ ឥដ្ឋដែលយើងជួបប្រទះនៅក្នុងតំបន់នេះជាប្រភេទដីដុតឆ្អិនមានពណ៌ទឹកក្រូច ប្រផេះដែលមានលាយគ្រាប់ខ្សាច់តូចៗ និងគ្រួសល្អិតៗ ទំហំឥដ្ឋមានលក្ខណៈខុសៗគ្នាទៅតាមតម្រូវការប្រើប្រាស់ក្នុងសំណង់។ ឥដ្ឋខ្លះមានបណ្តោយទំហំចាប់ពី២៦រហូតដល់៣០សង់ទីម៉ែត្រ ដែលទំហំនេះប្រហាក់ប្រហែលទៅនឹង ឥដ្ឋនៅប្រាសាទជ្រៃ (សម្បូរព្រៃគុក ខេត្តកំពង់ធំ)។ ឥដ្ឋមួយចំនួនទៀតមានក្បាច់ចម្លាក់ដូចនៅសម្បូរណ៍ព្រៃគុក មានលក្ខណៈផុយជាងឥដ្ឋដែលប្រើជាជញ្ជាំង ឬខឿន ដោយសារមានសមាសធាតុខ្សាច់យ៉ាងច្រើន មានបណ្តោយ២៤ សង់ទីម៉ែត្រ ទទឹង១៤.៥ សង់ទីម៉ែត្រ និងកម្រាស់៧ សង់ទីម៉ែត្រ។ លក្ខណៈនៃឥដ្ឋដែលប្លែកនៅទីនេះ គឺមានសញ្ញាសម្គាល់រាងអក្សរ "ក" សម័យទំនើប។ ឥដ្ឋប្រភេទនេះមានប្រវែងបណ្តោយ ៣០.៥ សង់ទីម៉ែត្រ ទទឹង១៦.៥ សង់ទីម៉ែត្រ ឯកម្រាស់វិញ ៨សង់ទីម៉ែត្រ។ មានសញ្ញាសម្គាល់លើឥដ្ឋខ្លះផ្សេងទៀត យើងមើល ពុំយល់។ យើងបានជួបប្រទះឥដ្ឋទាំងនោះដោយចៃដន្យនៅពេលដែលម្ចាស់ទួលឈូសឆាយធ្វើលំនៅដ្ឋាន។

ចាប់តាំងពីមានការសិក្សាស្រាវជ្រាវរហូតដល់បច្ចុប្បន្ន ពុំមានឯកសារ ឬអ្នកស្រាវជ្រាវណាមួយសិក្សារបង្ហាញអំពីបច្ចេកទេសនៃការផលិតឥដ្ឋនៅឡើយទេ។ តើគេអាចដុតឥដ្ឋជាមួយភាជន៍ដែរឬទេ? ទើបបានជាឥដ្ឋមានជាប់ស្រទាប់រលោងដូច្នេះ?

រូបទី៦៖ ឥដ្ឋប្រាសាទ

សន្និដ្ឋាន

ជាសេចក្តីសន្និដ្ឋាន ភូមិស្រែអំពិល ឬតំបន់ស្រែអំពិល គឺជាស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យា ឬស្ថានីយប្រវត្តិសាស្ត្រ ដែលបង្កប់នូវប្រវត្តិសាស្ត្រដ៏យូរអង្វែងចាប់តាំងពីសម័យបុរេប្រវត្តិសាស្ត្រ សម័យមុនអង្គរ សម័យអង្គរ និងសម័យបច្ចុប្បន្ន។

ដោយហេតុថាប្រទេសកម្ពុជា ជាប្រទេសមួយដែលមានសង្គ្រាមរ៉ាំរ៉ៃជាច្រើនជំនាន់ និងច្រើនទសវត្សមកនោះ ធ្វើឱ្យស្ថានីយបុរាណវត្ថុវិទ្យាស្រែអំពិលរងការបំផ្លាញ។ ជាពិសេសក្នុងកំឡុងឆ្នាំ១៩៧០ រហូតដល់ឆ្នាំ១៩៧៩ ដោយសារ សង្គ្រាមបានបង្ករឱ្យមានរណ្តៅគ្រាប់កាន់ជាច្រើនស្ថិតនៅក្នុងទីតាំងនៃស្ថានីយ។ សំណង់អាគាររមណីយដ្ឋាន បុរាណដ្ឋាន នានាក្នុងប្រទេសត្រូវរងនូវការខូចខាត និងបំផ្លាញ ។

មនុស្សក៏ជាមូលហេតុនាំឱ្យមានការបំផ្លាញកាន់តែខ្លាំង ព្រោះក្រោយពីត្រូវបានបោះបង់មួយរយៈកាលមក ប្រជាពលរដ្ឋបានមកតាំងលំនៅដ្ឋានជាថ្មី និងពង្រីកដី ធ្វើកសិកម្មនៅលើទីតាំងទួលតែម្តង។ ការជីកកកាយយកឥដ្ឋ ដើម្បីការប្រើប្រាស់ផ្សេងៗ ព្រមទាំងជីកគាស់កកាយរកវត្ថុបុរាណដែលកប់នៅក្នុងទីទួល គឺធ្វើឱ្យបាត់បង់នូវវត្ថុសិល្បៈ និងបំផ្លាញទ្រង់ទ្រាយដើមរបស់ទួលទាំងស្រុង។ ជួនកាលគេបានប្រទះឃើញវត្ថុសិល្បៈនៅពេលធ្វើកសិកម្ម ក៏ប៉ុន្តែពួកគេបានលក់វត្ថុទាំងនោះទៅឱ្យឈ្មួញ។ ថ្មីៗនេះមានគ្រួសារមួយក្នុងភូមិស្រែអំពិលបានពង្រីកដី ដើម្បីសាងសង់ផ្ទះក៏បានប្រទះឃើញលិង្គ និងស្នាទ្រោនី ប៉ុន្តែគួរឱ្យសោកស្តាយ ដែលពួកគាត់បានលក់វត្ថុ ទាំងនោះមុនពេលក្រុមការងារបានចុះទៅដល់។

ការអភិវឌ្ឍន៍ ជាបញ្ហាសំខាន់ដែលនាំឱ្យមានការខូចខាតដល់ស្ថានីយផងដែរ។ ជាក់ស្តែងមានផ្លូវមួយខ្សែ បានស្កាបនាកាត់ទួលជាច្រើន ជាហេតុនាំឱ្យសំណល់នៃគ្រឹះប្រាសាទ និងទួលទាំងនោះឈានទៅរកការបាត់បង់។

ស្ថានីយបុរាណវត្ថុស្រែអំពិល គឺជាប្រភពទិន្នន័យដ៏សំខាន់ក្នុងការប្រមូល និងផ្តល់ព័ត៌មានអំពីការតាំងទីរបស់មនុស្ស វប្បធម៌ អារ្យធម៌ និងការធ្វើជំនួញនៅសម័យបុរាណ។ ស្ថានីយនេះចាំបាច់ត្រូវធ្វើការសិក្សាស្រាវជ្រាវ និងសង្គ្រោះឱ្យផុតពីការបំផ្លាញ។ សំខាន់ជាងនេះទៅទៀត ទិន្នន័យដែលកប់ក្នុងដីត្រូវចាំបាច់ធ្វើការសិក្សាឱ្យបានហ្មត់ចត់ដោយអ្នកជំនាញ និងមានបច្ចេកទេសផ្នែកបុរាណវិទ្យាដើម្បីយល់ដឹងឱ្យច្បាស់ពីវប្បធម៌ដ៏ចំណាស់ និងការវិវត្តរបស់ស្ថានីយ។

ឯកសារពិគ្រោះ

- ផុន កសិកា

២០០៦ "ស្ថានីយបុរាណនៅតំបន់ជើងឯក" និក្ខេបបទថ្នាក់បរិញ្ញាប័ត្រជាន់ខ្ពស់ ភ្នំពេញ

- ព្រាប ម៉ាព៉

ខែវិច្ឆិកា ២០០០ "បុរាណដ្ឋានស្រែអំពិល" អត្ថបទចុះផ្សាយក្នុងព្រឹត្តិបត្រនិស្សិតមហាវិទ្យាល័យ បុរាណវិទ្យាលេខ១

- ឡុង សៀម

១៩៩៧ "ស្ថាននាមវិទ្យាខ្មែរ" ការផ្សាយរបស់ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត ភ្នំពេញ ព.ស ២៥៤១ គ្រិស្តសករាជ

- អាំង ជូលាន

២០០០ ទស្សនាវដ្ដីឧទ័យថ្មី លេខ១ ទំព័រ ១៥៥-១៩៨។

- អាំង ជូលាន អេរិកប្រេណូរិក្ស អាស្លី ថមសុន

១៩៩៨ "អង្គរ អតីត-បច្ចុប្បន្ន-អនាគត" អាជ្ញាធរអប្សរា

- Ang Choulean,

1997 *Angkor et dix Siècles d'art khmer.*

- Boisselier Jean,

1966 *Le Cambodge,* Tome I, Paris.

- Dalet Robert,

1935, Dix-huit mis de rechercher archéologie du Cambodge, *BEFEO*, Volume XXXV, fac 1, Paris.

- E. Lunet de Lajonquière,

1902 *Inventaire Descriptif de Monument du Cambodge,* Tome I, Paris.

- E. Aymonier,

1900 *Le Cambodge,* Tome I, Paris.

- G. Cœdès,

1953 *Inscription du Cambodge,* BEFEO, Volume V, Paris.

1964 *The Indianized States of Southeast Asia,* Paris.

Inscription du Cambodge, BEFEO, Tome IV, fasc.2, Paris.

1964 *The Indianized States of Southeast Asia,* Paris.

- John N. Miksic,

1984 *Archeaological Rechearch on The "Forbidden Hill of Singapore: Excavations at Fort Canning",* National Museum Singapore.

- Lim Sivchoan,

1970 *Memoire de Fin D'étude de Licence Monographie du Phnom Baset*.

- Lawrance Palmer Briggs,

1951 *The Ancient Khmer Empire,* Volume XXXXI, Part I.